

**ЎЗБЕКИСТОН РЕСПУБЛИКАСИ ОЛИЙ ВА ЎРТАМАХСУС
ТАЪЛИМ ВАЗИРЛИГИ
ТОШКЕНТ ВИЛОЯТИ ЧИРЧИҚ ДАВЛАТ ПЕДАГОГИКА
ИНСТИТУТИ**

**ТАБИЙ ФАНЛАР ФАКУЛЬТЕТИ
ГЕНЕТИКА ВА ЭВОЛЮЦИОН БИОЛОГИЯ КАФЕДРАСИ**

**“Фитобар юритишда маҳаллий хомашёлардан фитоичимликлар
тайёрлаш технологияси”**

услубий қўлланма

**Yangi chirchiq book
Тошкент-2023**

УДК-613;58

КБК-53.52

Ф-71

“Фитобар юритишда маҳаллий хомашёлардан фитоичимликлар тайёрлаш технологияси” услубий қўлланмаси барча профессор-ўқитувчилар, талабалар ва уларнинг яқинлари учун мўлжалланган. Бундан ташқари, фуқароларнинг ўзини-ўзи ички профилактика қилиш учун ҳамда фитобар юритаётган тадбиркорлар ва фитобар юритмоқчи бўлган тадбиркорталаба ёшлар учун қўллам сифатида тавсия этилади.

Тузувчилар:

А.К.Ганиев -ТошДАУ “Доривор ўсимликлар” кафедраси профессори

Х.О. Бектаева -ТВЧДПИ Табиий фанлар факультети “Генетика ва эволюцион биология” кафедраси ўқитувчиси

Такризчилар:

Э.Ахмедов ТошДАУ “Доривор ўсимликлар” кафедраси доценти, биология фанлари номзоди

Э.Т.Бердиев ТошДАУ Манзарали боғдорчилик ва кўкаламзорлаштириш кафедраси профессори, кишлок хўжалик фанлари доктори

Услубий қўлланма Тошкент вилояти Чирчиқ давлат педагогика институти Табиий фанлар факультети “Генетика ва эволюцион биология” кафедрасининг қарорига асосан нашр қилишга рухсат берилди.

ИСБН 978-9943-9239-9-7

МУНДАРИЖА

1. Муқаддима	4
2. Доривор ўсимликларни йиғиб олиш тартиби ва уларни қўлланилиши	5
3. Бундай сувли ажратмаларни тайёрлашдан мақсади ва технологиялари	6
4. Витаминли фиточой ва йиғмалар	8
5. Иштаҳани очиш учун қўлланадиган фиточойлар	18
6. Ўқув муассасалари учун тавсия этилган таркиблар	24
7. Юрак қон - томир касалликларида қўлланадиган йиғмалар	30
8. Балғам кўчирувчи ва йўталга қарши фиточой ва йиғмалар таркиби	34
9. Ошқозон касалликлари ва гастритда қўлланадиган йиғмалар	38
10. Буйрак ва пешоб йўллари касалликларида қўлланиладиган йиғмалар	45
11. Услубий қўлланмада келтирилган ўсимликларнинг ўзбекча, русча ва лотинча номлари	49
12. Адабиётлар рўйхати	51

Муқаддима

Ушбу қўлланма Ўзбекистон Республикаси Президентининг қ а р о р и. Ёввойи ҳолда ўсувчи доривор ўсимликларни муҳофаза қилиш, маданий ҳолда етиштириш, қайта ишлаш ва мавжуд ресурслардан оқилона фойдаланиш чора-тадбирлари тўғрисидаги ПҚ-4670 нинг 15-банди Ўзбекистон Республикаси Инновацион ривожланиш вазирлиги **бир ой муддатда:** б) Ўзбекистон Республикаси Савдо-саноат палатаси, Ўрмон хўжалиги давлат қўмитаси, Фанлар академияси билан биргаликда давлат-хусусий шериклик шартлари асосида “Ўзбекистон доривор ўсимликлари” кичик инновацион корхонасини ташкил этсин. Бунда, ушбу корхонанинг асосий вазифаси этиб доривор ўсимликларнинг намунавий кластерини ташкил этиш, доривор ўсимликларга оид илмий-тадқиқот ишлари натижаларини жорий этиш ва тарғиб қилиш, ҳудудларда фитобарлар очиш, доривор ўсимлик етиштирувчиларни қўллаб-қувватлаш, халқаро молия институтлари маблағларини, хорижий инвестицияларни жалб этиш ҳисобланади. Республикамизда 4000 дан ортиқ ўсимлик турлари мавжуд. Шулардан 100 га яқини тиббиёт амалиётида расмий дори воситаси сифатида қўлланиб келинмоқда. Халқ таъбиотида эса худидимиздаги ўсимликлардан 700 дан зиёд тури доривор ҳисобланади.

Шунинг учун ҳам табиатимиздаги ўсимликлар дунёси янги дори-дармонлар яратишда битмас-туганмас манба ҳисобланади. Доривор ўсимликларининг шифобахш таъсири юмшоқ ва кўп қиррали, таъкидлаш лозимки, рецептураси тўғри танланган, икки ва ундан ортиқ гиёҳлардан тайёрланган йиғмалар, юқори самарали ва кўп қиррали даво таъсирини кўрсатади. Қўлланмадаги фито ичимликлар сифатида ишлатиладиган йиғмаларга киритилган ўсимликлар тиббиёт амалиётида ишлатишга расмий руҳсат этилган ва таркибида турли хил биологик фаол моддаларини кўп миқдорда сақлайди. Ушбу моддалар ўсимликнинг ўсиш ва ривожланиш даврининг турли вақтида, йилнинг фаслига қараб турли миқдорда тўпланади, шунинг учун ўз вақтида йиғиб олинган ўсимликлар юқори сифатли ҳисобланади.

Юртимизда халқ соғлиғини сақлаш, касалликларни олдини олиш, авлодларни соғлом қилиб тарбиялаш масалалари устувор вазифа қилиб белгиланган экан, ўз вақтида ва малакали тиббий ёрдам кўрсатиш, касалликни олдини олиш ва даволашни асосий омилларидан бири самарали таъсир этувчи, нисбатан безарар бўлган доривор ўсимликлардан тайёрланадиган фитопрепаратлар ҳамда бошқа воситаларни кўплаб етказиб беришга бор имкониятларни жалб қилиниши катта аҳамиятга эгадир.

Доривор ўсимликларни йиғиб олиш тартиби ва уларни қўлланилиши

1. Доривор ўсимликлар ўзининг шифобахш хусусиятларини тўлиқ намоёниш қила олиши учун уларни ўз вақтида териш, тўғри қуритиш ва сақлаш қоидаларига риоя қилиш талаб этилади.
2. Доривор ўсимликлар турларини тўғри танлаш, айрим таржималардаги мавжуд хатоликларни олдини олиш мақсадида, қўлланманинг 1-иловасида уларни ўзбекча, русча ва лотинча номларини келтиришни лозим топдик.
3. Доривор ўсимликларни қуруқ, ёгингарчилик бўлмаган пайтда йиғиб олинади. Уларни йиғиш доривор ўсимликлар таркибидаги биофаол моддаларни кўп тўпланадиган даврга боғлиқ.
4. Доривор ўсимлик таркибидаги биофаол моддалар ўсимликнинг ҳамма қисмларида бир хил миқдорда тўпланмайди.
5. Баъзи бир моддалар ўсимликнинг ер остки қисмида – илдизи, илдизпояси, туганаги ва пиёзида йиғилса, баъзилари ер устки қисми, барги, гули, меваси, уруғи ёки пўстлоғида тўпланади.
6. Ўсимликларнинг ўти ва гулларини - гуллаш даврида, илдизларни – кузда ёки эрта баҳорда, уруғларни эса уларни буткул етилганда, куртаклар ва пўстлоқ эрта баҳорда йиғиб олинади.

Ушбу қўлланма рецептурасида келтирилган доривор ўсимликларни йиғиб олиш тартиби

1. Ўсимликларнинг гули, барги, ер устки қисми ва куртакларни қуритиш соя ва шамоллаб турадиган жойларда амалга оширилади.
2. Илдизларни қуритишдан олдин уларни ювиб тозалаш зарур.
3. Доривор ўсимликларнинг меваси, уруғи, пўстлоғи, илдизи ва илдизпояси очик жойда бирор нарсанинг устига ёйиб қуритилади.
4. Шунингдек, доривор ўсимликларни қоғоз ўрамларига ўраб, осилган холатда қуритиш ҳам тавсия этилади.
5. Ўсимликнинг ўт қисми учун яроқлилиқ муддати одатда бир-уч йил; илдиз, мева ва уруғлар учун – икки йилни ташкил қилади.
6. Турли хил касалликларни ўсимлик хомашёси билан даволашда, уларга маълум технологик ишлов берилади.

Ҳозирги пайтда суюқ дори тури сифатида - мураккаб, кўп компонентли ўсимликларга маълум ишлов берилиб, уларнинг таркибидаги биофаол моддаларни сув ёрдамида ажратиб олинадиган восита (фитоичимликлар) - фиточой, - дамлама ва қайнатмалар кенг қўлланилиб келинмоқда.